

KAZIMIERO VASILIAUSKO IR VIKTORO KATILIAUS RANKRAŠČIŲ FONDAI LIETUVOS NACIONALINĖJE MARTYNO MAŽVYDO BIBLIOTEKOJE

VIKTORIJA KURIENĖ

Pradėjusi dirbti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (toliau – LNMMB RKRS), ėmiausi tvarkyti rankraščius. Iš esmės tai – senų svetimų dokumentų, tarp jų ir labai asmeninių, skaitymas, o kalbant moksliskiau – rankraščių fondų paruošimas skaitytojų naudojimui: fonde esančios medžiagos analizė, jos sugrupavimas, aprašymas, katalogavimas, etc. Darbus pradėjau nuo inžinieriaus, mokslininko, ilgamečio Kauno universiteto Technikos fakulteto dekano ir dėstytojo Kazimiero Vasiliausko (1879–1957) ir rašytojo, vertėjo, lituanisto Viktoro Katiliaus (1910–1993) fondų. Jie pasirodė verti apie juos kalbėti garsiau ir plačiau, įdomūs didesniai tyrėjų ratui. Vasiliauskas ir Katilius – skirtingų kartų, profesijų ir statuso kauniečiai, greičiausiai niekada nesusitikę, tačiau jų abiejų gyvenimai¹ kartu apima šimtmetį Lietuvos istorijos, o LNMMB esantys dokumentai atspindi ir perteikia ne tik šių konkrečių žmonių, bet kelių skirtingų kartų, išsilavinimo ir požiūrio žmonių likimus XX a. Lietuvoje. Straipsnyje visiškai subjektyviai išskirsiu rankraštinis dokumentus, būdingus asmenims ir laikotarpiui.

Kazimiero Vasiliausko ir Viktoro Katiliaus rankraščių fondai. Vasiliausko fondą (f. 234) daugiausia sudaro XX a. pirmos pusės asmeniniai ir šeimos rankraščiai, giminaičių perduoti bibliotekai 2021 m. Fondas išsiskiria beveik 300 XX a. pradžios – vidurio atvirukų rinkiniu ir korespondencija: daugiau nei 200 atvirlaiškių (1907–1950). Jų gausa, susirašinėjimo intensy-

¹ Vasiliausko biografija vaizdingai aprašyta knygoje: Juozas Stražnickas, *Kazimieras Vasiliauskas: mokslininkas, pedagogas, inžinierius*, Kaunas: Technologija, 1997. Katiliaus biografijos trumpesnės: Viktoras Katilius, *Autobiografija*, [Kaunas], 1987, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 2; Elena Bukelienė, „Viktoras Katilius“, in: Viktoras Katilius, *Dykumos karalius: Apysakos ir apsakymai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 305–309.

vumas, ilgas laikotarpis, o ir pats vaizdo ir žodžio turinys verti dėmesio. Įdomi ten atsiskleidžianti erdvės, laiko, įvykių ir aplinkybių amplitudė, asmeninio vyro ir moters santykio kaita: nuo pirmųjų atvirlaiškių į Rygą, rašytų savo buvusiai mokinei, dar nepilnametei, Rusijos imperijos laikais iki atvirlaiškio iš 1950 m. Maskvos jau šešiasdešimtmeči žmogui, nuo atvirlaiškių iš Paryžiaus vakaruose iki Kazanės rytuose, nuo atvirlaiškių į Lietuvą gubernijose iki kortelių į sostinę Kauną ar iš 1940 m. sostinės Vilniaus, nuo Tunyje (Tunisas) keliaujančio bičiulio atvirlaiškio iki Vabalninke nuo sovietų besislapstančių giminių kalėdinio sveikinimo, nuo amžinos meilės priesaikų iki tos dienos orų aprašymo, vaikų ligų, „kvatieros“ apstatymo ir pan.

Katiliaus fonde (f. 87) – beveik išimtinai jo kūryba (1943–1987). Sovietinėje Lietuvoje Katilius neįsileistas į literatūros lauką, nepaisant to, net ir „nematydamas perspektyvų išsispausdinti ir pavargęs nuo alginio darbo“², jis kūrė prozą, vertė poeziją, o jo tyrinėjimų sritis buvo XIX a. lituanistika ir baltistika. Jis pats iliustravo ir „leido“ savo knygas/vertimus: daugelis jų – tai autografai su autoriaus piešiniais, brėžiniais, lentelėmis ir grafikais. Tuometinis Lietuvos TSR valstybinės respublikinės bibliotekos Rankraščių skyrius šiuos darbus periodiškai (1978–1987) pirkė iš autoriaus. Vėliau, nepriklausomybės metais ir po autoriaus mirties, keletas kūrinių publikuoti.

XX a. pradžios Lietuva: imperinė geografija, geležinkelis ir atvirukų laikotarpis. XX a. pradžia – ir migracijos, ir atvirukų laikotarpis. Dažno XX a. pradžios lietuvių gyvenimo geografija buvo imperinė, mokytasi, dirbta ne savame krašte. Vasiliauskas, valstiečių vaikas, kilęs iš Šiaulių apskrities, gimnaziją baigė Mintaujoje, o universitetą, Politechnikos instituto Mechanikos skyrių – Rygoje. Profesinis kelias vedė į Biežicos garvežių gamyklą (Oriolo gub.), Šiaulių „mechaniską fabriką“ ir į Kalvariją (Suvalkų gub.), kur dirbo apskrities inžinieriumi-architektu. 1907 m. liepą Vasiliauskui palikus Rygą, prasidėjo jo ir rygietės lietuvių Marijos Giedraitytės, būsimos Vasiliauskienės, susirašinėjimas.

Šimtas atvirukų – tiek išlikę parašytų per pusantrų metų, iki vedybų 1909 m. sausį ir dar pusšimtis rašytų 1910–1950 m. laikotarpiu. Išsiskyrus jie rašyti kasdieną ar net kelis kartus per dieną, papildydavo (neišlikusius) laiškus, siunčiamus rečiau. XX a. pradžioje atviras laiškas buvo pigus ir greitas komunikacijos būdas: mažiau nei laiškas kainuojanti „kortelė“ iš

² Viktoro Katiliaus laiškas Jonei Žebrytei, Kaunas, 1986-04-21, in: *LNMMB RKRS*, f. 87, b. 23, l. 4.

Biežicos ar Kalvarijos į Rygą keliavo dvi-tris dienas, iš Šiaulių, Kupiškio ir Vilniaus į Rygą – vieną-dvi dienas³. Vargu ar paštas šiandien veikia greičiau, bet XX a. pradžioje laišku Kalvarija–Ryga „kelios dienos“ suvokta kaip nepatogumas: „Žinotum T.[amstyte] kaip čia [Kalvarijoje] su pačta nepatogu, visuomet kelios dienos išeina, kol nuo T.[amstos] laišakai [iš Rygos] ateina, nes turbūt koks porą dienų eina geležinkeliu, o paskui vel čia dar kokia diena sugaišta“⁴.

Šiandien jau stebina rusiškos imperijos atstumai, kuriuos XX a. pradžioje reikėjo įveikti profesiniais, darbiniais ar asmeniniais reikalais: „Pirmose dienose gegužės gal reiks pavažiuoti [iš Šiaulių] į Peterburgą dėl naujos vietos [Kalvarijoje, Suvalkų gub.]“⁵, „Jeigu Tamstytei tiktų, aš prisiusčiau [iš Šiaulių į Rygą] Tamstytei bent 25 knygutes „Универсална библиотека“, kurias aš esme dar Biežicoje išsirašęs iš Maskvos [bibliotekos]“⁶, „Išvažiuodama [iš Rygos] nupirk Danutei lovute ir atsiusk [į Kalvariją] per Šestaką [Šeštokus]“⁷. Vis dėlto tokia imperiniame kontekste aiškiai jausta, kur savas kraštas: „Visuomet esti malonu gauti laišką nuo Tamstos, o ypač svetimoje šalyje [Biežica]“⁸.

Kelionė yra dažna tema atvirlaiškiuose, nemažai jų rašyta kelyje, kad ir tarp mylimosios Rygoje ir tarnybos Kalvarijoje, iš Daugpilio, Vilniaus, Lentvario, Varėnos ar Alytaus: „Jau aš Dvinske. Antra valanda nakties. Stovėti mūsų traukiniui priseina ilgai“⁹, „Aš vėl kelionėje į Kalvariją. Laukti traukinio Landvarave priseina ilgai – apie 8 valandas, net daugiau“¹⁰, „Jau savo pavieta, bet iki Kalvarijos dar toli. Apsistojau miestely Olituje kaip ir kokiam viešbutyje (hotelu). Bet numeris šaltas, mažas ir nepatogus. Visgi liki

³ Pagal miestų pašto antspaudus ant atvirlaiškių.

⁴ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Kalvarija, 1908-07-20, in: *LNMMB RS*, f. 234, b. 10, l. 38.

⁵ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Šiauliai, 1908-04-22, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 19.

⁶ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Šiauliai, 1908-05-04, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 22.

⁷ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kalvarija, 1914-02-16?, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 16.

⁸ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Biežica, 1907-09-24, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 3.

⁹ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Daugpilis, 1908-10-21, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 11, l. 11.

¹⁰ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Lentvaris, 1908-06-29, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 35.

rytdienai ištersiu, o ryt per visą savo šašiejų [plentą] pervaziuosiu, kad iki vakarui būti Kalvarijoje“¹¹, „Geriausia išvažiuokite iš Rygos [į Kalvariją] petnyčios vakare, nes reiks tuomet subatoje važiuoti, o tuomet ir pasažierių mažiausiai buna“¹².

Korespondencija tarp Vasiliausko ir Giedraitytės-Vasiliauskienės – pirmiausia viso gyvenimo meilės istorija. Pirmieji 28-erių inžinieriaus atvirlaiškiai daugiau nei dešimčia metų jaunesnei Marijai atsargūs ir pagarbūs: „prielankus Tamstai K. Vasiliauskas“, „didžiai gerbiantis Tamstą, K.“ Vėlesni kur kas atviresni: „mylimoji Marina“, „brangusai ir mielasai Aniolėli“, „begalo Tave mylintis Tavo Kazytis bučiuoja ir spaudžia tavo rankutis“, „atsimink tankiai savo Kazyti, kurs tave teip myli, kad be Taves ir gyventi negali“. Ir pažadas prieš pat vestuves: „Bet galu gale išeina, kad jau raštų man ne beužtenka: aš noriu visą, visą gyvenimą Tave matyti. Tave tik tave visą gyvenimą karštai mylėti ir visa daryti, kas Tavo tikrajai laimei raikalinga“¹³, kuris, atrodo, buvo išpildytas. 1933 m. Vasiliausko laišakai Palangoje atostogaujančiai žmonai be galo šilti (f. 234, b. 14), didelė 25-erių metų santuokos šventė 1934 m. (f. 234, b. 20) ir septyniasdešimtmečio Kazimiero atvirlaiškis šešiasdešimtmetei Marijai užbaigiamas: „Bučiuoju tavo skruostelius ir pasilieku Tave mylįs Kazytis“¹⁴.

Siunčiant atvirlaiškius buvo galvojama apie aversą, dažnai vaizdas papildoma ar iliustruoja rašomos žinutės nuotaiką, perteikia vertybines ar požiūrio nuostatas: „Tu ir daugiau tokių gražių kortelių man siuntinek, kad aš galėčia nujausti ir matyti, kokią Tu jautrią ir gerą širdelę turi“¹⁵. Daugelio „kortelių“ aversai – melancholiškų, fatališkų paveikslų reprodukcijos, paprasta su moterimis ir/ar vaikais kaip Ferruzzi „Madonnina“, Landelleo „Laiminga motina“ ir pan. „Kaip Tamstytei tinka ši kortelė? Prašom gerai prisižiūrėti! Ar matai Tamstyte kaip tokioje baisioje valandoje motina savo porą vaikučių turi savo globyje idant juos atskirti [?]. Apie save ji taritum

¹¹ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Alytus, 1908 m. spalio?, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 11, l. 14.

¹² Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, 1910-05-07?, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 7.

¹³ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Kalvarija, 1909-01-20?, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 12, l. 12.

¹⁴ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Maskva, 1950-11-12, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 47.

¹⁵ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Kalvarija, 1908-12-03, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 11, l. 27.

ir užsimiršo“¹⁶, – kalbama apie Charleso Bruleau „Paskutinę Pompėjos dieną“. „Prašau pasakyti, ar ne nusibodo mano korteles, kopijos paveikslų. Dabar, dėl įvairumo [...] manau Tau bent kelias korteles nusiusti iš gamtos (природы). O kas gamtoj yra labai malonu ir žingeidaus, tai žolinai (цветы) ir dėlei to pradėsiu nuo juku“¹⁷. Siunčiami kitų žmonių atvaizdai neretai suasmeninami: „Teip pat ir tavo Kazytis sedžia dabar kasdien lik velivos nakties, nes darbo visgi daug“, – siunčiamas atvirlaiškis su Žmuidzinaučiaus paveikslu „Par kiaurą naktį“¹⁸. Pasitaiko, kad susitapatinama ir visiškai tiesiogiai: ant kitų žmonių atvaizdų užrašomi šeimos narių vardai.

Vasiliauskas, nors išsilavinimą įgijęs rusų kalba, laisvai rašė lietuviškai, tik kai kuriuos žodžius patikslina rusiškai, adresatės aiškumui. Rygietės lietuvės Giedraitytės kalbinė aplinka buvo kita. Iki 1914 m. jos atvirlaiškiai Vasiliauskui (f. 234, b. 15) dažniau rašyti rusiškai (o jei lietuviškai, tai lenkiška maniera: „nie užmirsztat“, „aczu“ ir pan.), su seserimis Stanislava ir Bronislava tuo metu ji susirašinėjo lenkiškai (f. 234, b. 26). 1905–19017 m. Giedraitytės atminimų albumas (f. 234, b. 24) liudija XX a. pradžios Rygos lietuvės kalbinę aplinką: draugų įrašai rusiški, lenkiški, vokiški, vos keli lietuviškii, tarp jų – brolio Boleslovo Giedraičio: „Būk lietuvaite“ (1905).

Atvirlaiškiuose daug pastabų apie orą įvairiais metų laikais. Šiauliuose 1908 m. balandžio 30 d.: „Nejaugi ir pas Tamstą toks bjaurus oras. Pas mus nors šiandien paskutinė diena balandžio menesio ir laukiame gegužės, bet toks lietingas ir negražus oras, taritum būtų jau velivas ruduo“¹⁹. Kalvarijoje 1908 m. spalio 9 d.: „Sveikinu su pirmu sniegu. Šendien pas mus tikra žiema. Sninga nuo pat ryto. Rogėmis dar negalima važiuoti, bet jeigu dar toliaus snigs, ir nenuleis sniego, tai iki vakarui ir tas bus galima“²⁰. Kalvarija, 1910 m. balandžio 29 d.: „Pas mus labai šilta. Gaila tik, kad tu man vasarinių rūbų kokių nors negali atvežti. Dabar kaip tik tiktų“²¹.

¹⁶ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Šiauliai, 1908-05-12, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 23.

¹⁷ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Kalvarija, 1908-08-10, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 41.

¹⁸ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Kalvarija, 1909-01-15, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 12, l. 9.

¹⁹ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Šiauliai, 1908-05-01, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 21.

²⁰ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Kalvarija, 1908-10-09, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 11, l. 4.

²¹ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kalvarija, 1910-04-29, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 5.

Šalia jausmų išpažinties, kelionės patirties ir orų aprašymų mažoje „kortelėje“ nedaug lieka vietos. Tačiau atskiruose atvirlaiškiuose galima rasti įdomių pastabų apie gyvenimą Kalvarijoje, įspūdžius iš Vilniaus, asmeninį požiūrį į tam tikrus reiškinius. Kalvarijoje 1908 m. rugsėjį: „Buvau šiandien velosipedu į Mariampolę (Senapilį) nuvažiavęs. Nuo Kalvarijos tas netoli 17 varstų [18,13 km]. Laikas labai maloniai išėjo. Pasipažinau su didžiai simpatišku daktaru Griniu ir mokytojum gimnazijos p. Kriaučiūnu. Grišti buvo labai bjauru, – didžiausias vėjas į priešakį ir visą kelį lietus“²². Kalvarijoje 1910 m. balandį: „šiandien buvo sušauktas bažnytinis susirinkimas ir nuspręsta statyti naują kleboniją. Man mat darbo padidės, bet aš jau esme jai beveik viską prirengęs“²³, ir gegužę: „Vakar buvo lenku teatras, ant kurio ir aš buvau nuvėjęs. Buvo daug žmonių. Bet teip man išrodė, kad aš ten suvisu buvau svetimas...“²⁴ Vilnius 1907 m. rugpjūtį: „Aš esu Vilniuje. [...] Puikus ne tik pats miestas Vilnius, kiek jo kalnuotos apilinkės. Gaila tik, kad šis Lietuvos miestas ir buvusias sostapilis suvisu beveik apleistas Lietuvių, kad jo sunus ir dukters jau pamiršo savo protėvių, bočių kalbą“²⁵. Vilnius 1908 m. kova: „Kaip patiko Vilnius? [...] Jeigu kas, tai Vilniaus bažnyčios ypač nekuriuos puikios. Be to ir žmonių ten esama daug gerų, tik reikia ilgiau šiek tiek pasibūti ir pažinti. Gal Tamsta suradai ir Antrąją Lietuvių dailės parodą?“ (siunčiamas Čiurlionio „Garso“ reprodukcijos atvirlaiškis „Liet. Dail. Draug. išleidimo“)²⁶.

1915 m.: „širdyt sako karas greit pasibaigs, kokia aš bučia laiminga...“²⁷
 Vasiliauskai intensyviai susirašinėjo ir nuo 1915 m. vasario (f. 234, b. 13), kai karas išskyrė šeimą: žmona su vaikais gyveno Rygoje, o Kazimieras, negalėdamas grįžti į Kalvariją, dirbo iš Vilniaus, paskui Alytaus krašte buvo atsakingas už kelių taisymą. Šeima susitiko Rusijos gilumoje, Riazanėje 1915 m.

²² Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Kalvarija, 1908-09-14, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 45.

²³ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kalvarija, 1910-04-29, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 5.

²⁴ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kalvarija, 1910-05-07?, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 7.

²⁵ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Vilnius, 1907-08-17, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 2.

²⁶ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei, Šiauliai, 1908-03-23, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 10, l. 15.

²⁷ Marijos Giedraitytės-Vasiliauskienės atvirlaiškis Kazimierui Vasiliauskui, Ryga, 1915-03-15, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 15, l. 11.

rugpjūtį. Pirmaisiais mėnesiais atvirlaiškiai, nors ir neramūs („važiuoju ši kartą taritum su kas žin kokiuo savo krutinėje sunkumu“²⁸), bet gana optimistiški. 1915 m. kovas: „Pas mus [Vilniuje] šiandien gražiausia diena. Šalta, saulėta ir visur sniegu uždengta. Ant Viljos eina tik likučiai ledų²⁹, „Esmu jau Alituje. [...] Rytoje važiuoju apžiūrėti savo plento liki Simno. Alituje visgi nebus toks sunkus gyvenimas kaip spėjau dar budamas Vilniuje. Pačta čia yra ir galima rašyti“³⁰. Provincijoje jau tiesiogiai susidurta su karu: „Buvau vakar Simne. Miesčiukas labai sunaikintas. Daugelis namų sušaudyta, o nekurie net ir sudeginti. Vokiečius, ačiu Diev, jau toli nuvarė. Jau sako ir Kalvarija yra liuosa. Bet aš ten dar nevažiuoju. Paskutiniai mušiai Simne buvo tik tris dienas atgal, ką rodo užrašai ant broliškų kapu“³¹, „Karas nuo mūsų ne per toli, – apie Kalvariją, kur mušiai eina, kaip pasakoja, jau nuo Velykų. Musiškiams ten eina gerai, nes paima iš vokečiu daug nelaisvių... Bet iki šiol, sako, Kalvarijos dar nepaėmė musiškiams. Pasakoja, kad Kalvarija smarkiai sudeginta. Kas žin kaip su mūsų butu?“³²

1915 m. balandį pozityvumo liko mažai: „Kalvarijoje dar vokiečiai. Ten jau bent kokias tris savaites eina mušiai. [...] Aeroplanų vokiškų lasktymas tuomtarpu kaip ir aprimo. Pas mus dabar puikiausias oras. Kaip tikra vasara. Bet ir gražus pavasaris šimet mane suvisu neramina. Neišpaskytas liudnumas guli ant širdies. Liudna ir graudu, kad negaliu gyvent ramiai su Tavimi, mano mylimiausioji Maryt, ir su vaikučiais, kuriuos nuo manęs smarkiai išbučiuok“³³. „Tik kaip matau iš laikraščių ir Rygoje dabar labai būti pavojinga. [...] Jeigu dabar galima, tai aš labai velyčia, kad Tu su vaikučiais ir savo sesytėmis pasišalintum iš Rygos. [...] Išleisti manęs neišleidžia. [...] Jeigu galima, tai pasitrauk į Smolenską ir man apie tai parašyk... Tai matai, mano Marytele, kokie dabar vargingi laikai užėjo...“³⁴

²⁸ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Daugpilis, 1915-02-07, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 19.

²⁹ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Vilnius, 1915-03-14, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 29.

³⁰ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Alytus, 1915-03-18?, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 34.

³¹ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Alytus?, 1915-03-20, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 35.

³² Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Alytus, 1915-03-31, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 37.

³³ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Varnogirija?, 1915-04-12, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 39.

³⁴ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Alytus?, 1915-04-29, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 41.

Karo aplinkybės, šeimos išsiskyrimas blogino tarpusavio santykius, per atstumą sunku buvo suvokti vienu ar kitu sprendimų motyvus, karo meto atvirlaiškiuose daug nesusikalbėjimo: „Širdyt [Kazimierai] kodel nie atsakai man ant mano laiškus, tiek daug buvau Tau rašes[iusi], o Tu ne atsakai dabar užpikau ir nie noriu Tau rašyti abelnai pradedi manes užmirštineti... atvažiuok butinai pas man vasara bet nie i Ryga o i Ikskul [Ikškilė]. aš lauksiu o jeigu nie atvažiuosi tai žinosiu kad nie myli manes daugiau. Vaikučiai pasilgo Taves baise“³⁵, „Bet tu širdyt [Marija] per daug ant manęs užsipuoli delei mano parašimo, kad aš negaliu atvažiuoti. Teip mano mylimoji, dabar aš čia kaip koks belaisvis ir suvisu negaliu be leidimo išvažiuoti, o leidimo suvisu ne duoda“³⁶. Galiausiai skaudžiai išgyvenamas egzilis: „Esame [Marija, seserys, vaikai] jau Razane [Riazanėje] atvažavome ketvergi 6 valanda iš ryto sustojome vežbute, brangumas bausis. [...] dabar butas visai nie galima gauti baise brangus. [...] Nežinau kaip bus su mum baise liudnumas guli mum ant širdes keip atvažavau tai ir apsiverkiau“³⁷.

Gyvenimas Aukštojoje Fredoje 1933 m. liepą. Į nepriklausomą Lietuvą iš Kazanės Vasiliauskas su žmona ir vaikais grįžo 1918 m., būdamas be maž 40-ies, turėdamas įvairios darbo patirties, dirbęs inžinieriumi Rusijos ir Lietuvos gamyklose, carinės imperijos valdininku, pedagogu Kazanėje, ir turėdamas platų pažinčių ratą iš Mintaujos gimnazijos, Rygos lietuvių bendruomenės³⁸ ir lietuvių inžinierių aplinkos. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpis buvo jo aukso amžius. Vasiliauskas dalyvavo aukštosios mokyklos kūrime, dėstė Aukštųjų kursų technikos skyriuje, nuo 1922 m. – Kauno universitete, čia 1922 m. įkūrė Medžiagų atsparumo laboratoriją ir Statybi-

³⁵ Marijos Giedraitytės-Vasiliauskienės atvirlaiškis Kazimierui Vasiliauskui, Ryga, 1915-05-10, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 15, l. 12.

³⁶ Kazimiero Vasiliausko atvirlaiškis Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Alytus?, 1915-05-27, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 13, l. 44.

³⁷ Marijos Giedraitytės-Vasiliauskienės atvirlaiškis Kazimierui Vasiliauskui, Riazanė, 1915-08-07, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 15, l. 13.

³⁸ Rygos lietuvių vinjetė, padaryta 1923 m. gruodžio 19 d. Prano Mašiotto 60-mečio proga. Vinjetėje – XX a. pradžios Rygos lietuvių inteligentų, Mašiotto kolegų ir bendraminčių, portretai su pavardėmis. Tarp jų – Kazimieras Vasiliauskas ir Marija Vasiliauskienė, jos brolis Balys Giedraitis ir sesuo Bronislava Špakevičienė su vyru Julijonu Špakevičiumi. Kiti asmenys: Sofija Čiurlionienė, Vladas Nagevičius, Tadas Balanda, Jonas Šimoliūnas, Juozas Tūbelis, Petras Kalpokas, Antanas Merkys, Jurgis Linartas, Joana Linartienė ir kiti (*LNMMB RKRS*, f. 234, b. 37).

nės mechanikos katedrą (vadovavo iki 1950 m.), 1927–1933 ir 1936–1940 m. buvo Technikos fakulteto dekanas, profesorius (1930).

Tarpukario Kaune Vasiliauskų statusas buvo aukštas: tiek profesoriaus ir dekaną pareigos, tiek įtakinga žmonos šeima. Žmonos brolis Balys Giedraitis (1890–1941) – valstybės ir kariuomenės veikėjas, karo atašė Čekoslovakijoje, Baltijos valstybėse, krašto apsaugos ministras (1930–1934). Žmonos sesuo Stanislava Giedraitytė-Šakenienė (1900–1982) – viena pirmųjų Lietuvoje moterų chirurgių. Jos vyras Konstantinas Šakenis (1881–1959) – tautininkų politinis veikėjas, 1927–1934 m. – švietimo ministras, 1934–1940 m. – valstybės kontrolierius. Kitas svainis – Julijonas Špakevičius (1888–1956) – agronomas, Fredos aukštesniosios sodininkystės ir daržininkystės mokyklos direktorius.

Statusas ir pareigos viena, o pomėgiai – kita. Technikos fakulteto dekanas gyveno Technikos prospekte (Aukštojoje Fredoje), šalia – ir kiti Technikos fakulteto profesoriai: Pranas Jodelė, Steponas Kolupaila, Jonas Šimoliūnas. Ten pasistatė paties projektuotą namą, turėjo du sklypus apimančią sodą³⁹, vienu metu ir arklį, su kurio traukiamu vežimu Technikos (!) fakulteto profesorius keliaudavo į Fizikos ir chemijos instituto rūmus: „Retkarčiais išvažiuojame į Linksmadvary su savo šlubiu“. Būta ir kitokio ūkio: „Viščiukai ir ančiukai auga neblogai, tik šiandien vienas iš „našlaitėlių“ žuvo, turbūt šeškas jį pagrobė“⁴⁰ bei ūkio darbu: „Pas mane dabar šienavežtis. Jau du vežimų šieno atvežė tas pats ūkininkas, kurs malkas pardavė. Ryš pradės vežti dobilus“⁴¹.

Sodas buvo Vasiliausko aistra. Jame augo po 30 veislių obelų ir kriaušių, 18 veislių slyvų ir 20 veislių vyšnių. Iš viso – 147 medžiai, šalia to – dar vaiskrūmiai, rožynai ir kiti gėlynai. Sodo būta didžiulio, kurtas jis sistemiškai, apgalvotai, domintis augalų veislėmis, turėtas detalus sodo planas, pildyta sodo knyga⁴². Joje – atlikti darbai, pirkiniai ir jų kainos, vaismedžių veislių aprašymai. 1935 m. vasarį atvežta 14 vežimų mėšlo, tai kainavo 14 litų, kovą nusipirkta „purškintuvas“ už 165 litus ir pasodinti 270 juodųjų „serbintų ūgiai“, 8 krūmeliai alyvų, pasėtos obuolių sėklos ir 16 krūmų agrastų,

³⁹ Juozas Stražnickas, *op. cit.*, p. 50–51.

⁴⁰ Kazimiero Vasiliausko laiškas Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kaunas, 1933-07-26, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 14, l. 9.

⁴¹ Kazimiero Vasiliausko laiškas Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kaunas, 1933-07-28, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 14, l. 10, 11.

⁴² Kazimiero Vasiliausko Sodo darbų knyga, Kaunas, apie 1935–1938, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 34.

balandį ir gegužę sodinta daugybė įvairių veislių rožių. 1938 m. balandį sodininkas Kulakauskas „perskiepino“ eilę medžių, už skiepa mokėta po 10 centų, liepą gamintas „paraugintas amerikoniškas agrastų vynas: 14 l agrastų sunkos, 11,2 l vandens, 4 kg cukraus, 2 stikleliai tikrojo soterno“, kitą dieną pridėta mielių.

1933 m. liepą, žmonai išvykus atostogauti į Palangą, Vasiliauskas kas antrą dieną jai rašė laiškus. Tai paprasto, ramaus ir gana ūkiško gyvenimo Aukštojoje Fredoje liudijimas. Liepos 20 d.: „Darželis atrodo gražiai. Rožės kiek peržidėjo ir dabar jų atsilikelės tebežydi. Bet užtat labai gražiai žydi kitos gelelės, o ypač labai kvapios baltosios lelijos. Jos tikrai vertos pasigereti“. Liepos 22 d.: „Vakar buvo pas mus Bronytė. Ji išvirė du didelių puodą marmoliados iš baltųjų serbintų. Kai dėl vyšnių, tai reikia pasakyti, turėsime jų pirkti, nes musiškias beveik pabaigėme. [...] Abi lysvės braškėms paruoštos. Kitą savaitę turbūt sodinsime“. Liepos 24 d.: „Vakar buvo sekmadienis. Pietavome pas Špakevičius. Po to su Juliuku apvaikščiojome jo laukus, pasismaguriavome jo avietinuose, kurie turi šimet ypač daug uogų, išgerėme pas Bronytę šalto pieno ir visi atvykome pas mus pauogauti. Padarėme braškių baigtuves. Padaviau Bronytei mūsų gelių būketą, o Juliusas apžiūrėjo mūsų kaliafiorus. Rado jų daug jau peraugusių. [...] Šiandien už tat visi pietus buvo beveik iš kaliafiorų, bulionas ir šiaip kaliafiorai apipilti sviestu. Pradėjome jau naudoti obuolių krituolius. Šiandien jau turėjome iš jų krėmą“⁴³.

Iš tiesų visame Vasiliausko fonde nedaug profesinę veiklą, karjerą ir statusą atspindinčių dokumentų, tai – statybinės statikos rankraštis, pareiginiai pažymėjimai, tarpukariniai atvirlaiškiai, į Aukštąją Fredą siųsti šeimos narių ir draugų iš Vokietijos, Šveicarijos, Prancūzijos ir Tuniso, iš kelionių į Šveicariją ir Vokietiją atsivežti atvirukai, žymesnių žmonių sveikinimų telegramos, vizitinės kortelės⁴⁴. Vos keli tokie liudijimai ir korespondencijoje: „Šiandien [1933-07-20] laidojame mūsų lakūnus didvyrius. Laidotuvės labai gražios, įspūdingos. Žmonių begalybė. Aš buvau katedroje. Presbiterija pilnutėlė, nors daug kas iš garbingų aukštų tarnautojų dabar vasaroja. Gediminas [sūnus] dalyvavo kaip skautas; drauge su kitais gelių bei žalumynų apipintą virvę [nešė]. Kadangi ir pas mus šiandien labai graži diena,

⁴³ Kazimiero Vasiliausko laišakai Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kaunas, 1933 m. liepa, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 14, l. 4, 5, 6.

⁴⁴ *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 3; f. 234, b. 5; f. 234, b. 17; f. 234, b. 18; f. 234, b. 19; f. 234, b. 20; f. 234, b. 21; f. 234, b. 28; f. 234, b. 39; f. 234, b. 40; f. 234, b. 41.

tai mudu labai sukaitome, pavargome. Aš prilidėjau prie kapų ir grįžau, o jis buvo ir kapuose ir grįžo kiek vėliau“⁴⁵.

Pokario Lietuva: „keliavau per kalėjimus ir lagerius.“⁴⁶ Viktoras Katilius – kitos kartos kaunietis iš Suvalkijos, jau nepriklausomoje Lietuvoje subrendęs, susiformavęs kaip asmenybė, čia įgijęs išsilavinimą ir pradėjęs karjerą, mokytojo ir rašytojo. Gimė 1910 m. Igliaukoje, 1928 m. baigė Kybartų gimnaziją, 1937 m. – Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą. 1930–1939 m. publikavo apsakymus, romaną *Katastrofa*⁴⁷, 1937–1946 m. dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą įvairiose Lietuvos mokyklose. Katilius buvo kairiųjų pažiūrų, 1945 m., būnant 35-erių, gyvenimas naujojoje valstybėje galėjo klostytis gerai, tuo metu jis tapo LTSR Tarybinių rašytojų sąjungos nariu. Tačiau 1947 m. Katilius buvo suimtas, nuteistas penkeriems metams. Iš lagerio Jakutijoje grįžo 1950 m. pabaigoje.

Tuo tarpu Kazimiero Vasiliausko profesinę veiklą karas ir pokaris mažai keitė. Universitete jis dirbo nepriklausomai nuo valdžių kaitos bemaž iki mirties 1957 m., sovietmečiu buvo pripažintas mokslininkas, profesorius, akademikas, personalinis pensininkas, jo nuosavas namas ir sklypas nebuvo nacionalizuoti⁴⁸. Tokia formalioji pusė, tačiau Vasiliauskų gyvenimas pasikeitė iš esmės, šeimos istorija kur kas skaudesnė.

„Gavau laišką nuo Stasytės ir Romuliuko“, „išsiunčiau Romuliukui siuntinėlių“, „išsiunčiau Stasytei laiškas“, „išsiunčiau Stasytei 400 rub.“ – šie laiškai, siuntiniai, perlaidos keliavo toli į Rytus. Marijos Vasiliauskienės sesers Stanislavos Giedraitytės-Šakenienės šeima buvo ištremta 1941 m.⁴⁹ „Išsiunčiau Bronytei laišką“, „išsiunčiau Danutei dovana Kaledom“, „gavau Danutės laišką“, „gavau laišką nuo Gedučio“⁵⁰ – šie laiškai keliavo iš/į JAV. Vasiliauskų vaikai Gediminas ir Danutė Vasiliauskaitė-Liaugminienė su šeima, Marijos sesuo Bronislava Giedraitytė-Špakevičienė su šeima

⁴⁵ Kazimiero Vasiliausko laiškas Marijai Giedraitytei-Vasiliauskienei, Kaunas, 1933-07-20, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 14, l. 2.

⁴⁶ Viktoras Katilius, *Autobiografija*, Kaunas, 1987, in: *LNMMB RKRS*, f. 87, b. 2, l. 3.

⁴⁷ Elena Bukelienė, *op. cit.*, p. 308; Viktoras Katilius, *Autobiografija*, l. 3.

⁴⁸ Proanūkio Vytauto Smilgevičiaus liudijimu, Vasiliauskai prarado pusę namo ir dalį sklypo.

⁴⁹ „Konstantinas Šakenis“, in: *Anykštėnų biografijų žinynas*, in: <https://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=359>.

⁵⁰ Marijos Giedraitytės-Vasiliauskienės užrašų knygelės, Kaunas, 1952–1962, in: *LNMMB RKRS*, f. 234, b. 22.

pasitraukė į Vakarus. Šeimos karininkų likimas brutaliausias – 1941 m. Marijos brolis Balys Giedraitis sušaudytas⁵¹, Vasiliauskų sūnus Medardas išvežtas į lagerį, nuteistas, mirė 1944 m. tremtyje⁵². Iš keturių Vasiliauskų vaikų tik jauniausioji Marija liko Lietuvoje, iš keturių Giedraičių šeimos vaikų tik viena Marija Giedraitytė-Vasiliauskienė liko Lietuvoje.

Sovietmetis: „Trūksta autoriui pagrindinio dalyko: realybės pajautimo.“⁵³ Tai 1958 m. Juozo Baltušio žodžiai Katiliaus asmeniui/kūriniui „Jeva“. 1984 m. Katilius šią „satyrinę fantaziją“ kartu su jos chrestomatine neišspausdinimo istorija sudėjo į tomelį *Viena Nikitos Chruščiovo laikotarpiui būdinga literatūrinio kūrinio byla (kūrinys ir diskusija)*. Greta nepublikuotos satyros ten yra aptakus Eduardo Mieželaičio laiškas, skatinantis bandyti spausdinti savo kūrinius, Aneliaus Markevičiaus, Jono Avyžiaus, Baltušio kritiškos recenzijos *Pergalės* redakcijai dėl satyros turinio ir Katiliaus atsakymai, papildyti vėlesniais komentarais, iš laiškų cituojami Vytauto Sirijos Giras ir Petro Juodelio pozityvūs kūrinio vertinimai. Grįžus iš Sibiro, rašytojo kelias Katiliui nesiklostė. Tada jam teko visai neintelektualios veiklos – niekur neįdarbinamas bedarbis, matininkas, žuvies įmonės raštininkas, 1955–1962 m. vėl gavo dirbti mokykloje. „Galų gale pensiją man teko pasidaryti bitumą skaldant, – beje, pensiją nepakankamą, kad galėtum išgyventi“⁵⁴. Paradoksaliau, bet Baltušis tam tikra prasme buvo teisus dėl „realybės pajautimo“. Katilius nenorėjo/negalėjo/nemokėjo prisitaikyti prie naujojo pasaulio.

„Gerbiamoji mano paglobotoja“, „Gerbiama visų rašiusių ir rašančių mecenatė“ – tokiais žodžiais Katilius laiškuose kreipiasi į respublikinės bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėją Jonę Žebrytę⁵⁵. Pagrindo tam būta keletriopo. Moralinio palaikymo ir dalykinių patarimų tolimesniems darbams: „Mat, kartais imi, žmogus, ir pats suabejosi, ar yra kokia prasmė versti į liet. kalbą, sakysim, [...] baladininką Odyniečą“⁵⁶. Finansinis atlygis „nuelgetė-

⁵¹ Kazimieras Tamašauskas, „Balys Giedraitis“, in: <https://www.vle.lt/straipsnis/balys-giedraitis>.

⁵² „Medardas Vasiliauskas“, in: <http://genocid.lt/centras/lt/1657/a>.

⁵³ Viktoras Katilius, *Viena Nikitos Chruščiovo laikotarpiui būdinga literatūrinio kūrinio byla (kūrinys ir diskusija)*, 1957–1984, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 3, l. 53.

⁵⁴ Viktoras Katilius, *Autobiografija*, l. 3.

⁵⁵ Viktoro Katiliaus laišakai Jonei Žebrytei, Kaunas, 1984-05-31, 1986-04-21, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 23, l. 3, 4.

⁵⁶ Viktoro Katiliaus laiškas Jonei Žebrytei, Kaunas, 1979-02-10, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 23, l. 2.

jusiam“ rašytojui taip pat buvo aktualus. Rankraščių skyrius nupirko tiek ankstesnius kūrinius (1943, 1963), tiek išėjus į pensiją parašytus, išverstus (aštuntas-devintas dešimtmetis). Rankraščių fonde saugomą Katiliaus kūrybą galima skirstyti į grožinės literatūros kūrinius, lietuvių literatūros istorijai skirtus darbus (monografijas apie rašytojus ir poezijos vertimus su komentarais) ir kalbotyrą.

„Gaila, kad atstumtas nuo literatūros, aš vis dėlto negalėdamas nieko neveikti mečiausi į man nesvetimą liet. literatūros istoriją.“⁵⁷ Literatūros istorijos tyrimų pradžia – studijų ir karo metais rašyta monografija *Vaižganto veidas*⁵⁸. Prie literatūros istorijos jis grįžo aštuntame dešimtmetyje, rasdamas tam įvairių progų. Antano Baranausko 140-ųjų gimimo metinių proga parengė jo pirmojo kūrybos dešimtmečio rinktinę: lenkiškai rašytus eilėraščius išvertė, lietuviškus perrašė⁵⁹, visa tai papildė plačiais kontekstiniais komentarais, rankraštiniais žemėlapiais, diagramomis, piešiniais⁶⁰. Analogiškas Karolinos Praniauskaitės tomelis su vertimais, komentarais, iliustracijomis, parengtas 150-ųjų gimimo metinių proga⁶¹ ir Liudviko Rėzos – 140-ųjų mirties metinių proga⁶². Tuo laiku jis „pereiliavo į lietuvių kalbą“ (iš lenkų kalbos) ir kitų XIX a. poetų kūrinius – Silvestro Teofilio Valiūno, Maironio, Antano Klemento, Vladimiro Gadono, parengė platesnius ar trumpesnius vertimų/kūrybos komentarus ir iliustracijas⁶³. XIX a. lituanistika buvo jo interesų laukas,

⁵⁷ Viktoras Katilius, *Autobiografija*, l. 4.

⁵⁸ Viktoras Katilius, *Vaižganto veidas: Asmens, stiliaus, ideologijos bruožai*, Marijampolė, 1943, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 5.

⁵⁹ Katilius nenurodė, iš kokių šaltinių (rankraščių ar publikuotų) ėmė lietuviškus Baranausko eilėraščius ir ar juos keitė. Tačiau jo perrašyti tekstai kiek skiriasi (skyrība, kai kurių žodžių formos) nuo panašiu laiku, 1970 m., publikuotų Baranausko *Raštuose*. Gali būti, kad eilėraščiai perimti iš skirtingų publikacijų, nes tiek Katilius, tiek Baranausko *Raštų* rengėja Regina Mikšytė akcentavo, kad nesikėsino į autentišką kalbą.

⁶⁰ Viktoras Katilius, *Ant. Baranausko jaunystės dešimtmetis eilėse*, Kaunas, 1975–1978, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 11.

⁶¹ Viktoras Katilius, *Karolinos Onos Praniauskaitės poetinis palikimas*, [Kaunas], [1976–1977], in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 12.

⁶² Viktoras Katilius, *Martyno Liudviko Gedimino Rėzos poetinis palikimas*, [Kaunas], [1977–1978], in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 15; Rėzos eilėraščių vertimai: LNMMB RKRS, f. 87, b. 13; f. 87, b. 14.

⁶³ *Teofilis Silvostras Valenavičius-Valiūnas: Lietuviškos ir lenkiškos eilės*, Vilnius, [Kaunas], 1979, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 16; Maironis, *Nuo Birutės kalno / Z nad Biruty: Poema / Poemat*, [Kaunas], [1982], in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 17, 18; Antoni Klementt, *[Poezija]*, [Kaunas], [1985], in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 19; Włodzimierz Gadon, *[Mužikas baudžiovoje pasenęs arba senelis prie anūko lopšio]*, [Kaunas], 1987, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 20.

ką liudija Vinco Pietario (*Pietario akiračiai*, išleista 1992 m.)⁶⁴ ir Antano Strazdo kūrybą ir gyvenamą laiką pristatančios monografijos⁶⁵.

Katilius nesibaimino kitų kalbų ir kultūrų įtakos lietuvių kalbai ir kultūrai. Priešingai, matomas platus europinis kontekstas, bendrų tendencijų, įtakų akcentavimas – tai ryšku visuose darbuose. Su vertimais jis siekė „parsinešti į lietuvių kalbą visa tai, kas betarpiškai susiję su mūsų kult. istorija ir liter. istorija“⁶⁶, sugrąžinti, pirmiausia, XIX a. lenkakalbę lietuvių literatūrą. „Iš noro visgi ką nors atskleisti, padaryti lituanistikai radosi grynai istoriko baltistinės studijėlės“⁶⁷. Katiliaus fonde yra du rankraščiai kalbotyros temomis, tiriantys senųjų Lietuvos asmenvardžių etimologiją ir šiaurės rytų Lietuvos hidronimų etimologiją⁶⁸ – „aš čia analizuoju dalykus, kurie Vilniuje yra nuėję iš principo klaidingais keliais (Zinkevičius, Rimša), kurie neturi įsisenėti“⁶⁹.

„Šiuos du didelius tekstus aš noriu kur nors saugiai paguldyti, kad jie vis dėlto nežūtų visai.“⁷⁰ Atgavusioje nepriklausomybę Lietuvoje Viktoras Katilius buvo reabilituotas, sugrąžintas į Lietuvos rašytojų sąjungą, vėl spausdinamas. Tačiau didžioji dalis jo vertimų ir tyrimų taip ir liko rankraščiuose. Šiandien ne visi Katiliaus darbai atlaikytų mokslinę kritiką, tačiau pats jo rankraščių fondas vertingas ir įdomus kaip alternatyvi sovietmečio lituanistika. Rašyta į stalčių ar bibliotekos saugyklas, bet iš esmės rašyta ateities skaitytojui. Kazimiero Vasiliausko vardas iš technikų tarpo nebuvo dingęs, atminimas įamžintas/įamžinamas, tačiau žmogiškoji pusė – mylinčio vyro, tėčio ir puikaus sodininko – buvo užgožta akademiinių statusų. Apibendrinant LNMMB saugiai paguldytų ir vis dėlto nežuvusių asmenų rankraščių fondus, norisi dar kartą akcentuoti, kad atskirų žmonių istorijos ir dokumentai paveikiai ir asmeniškai liudija istoriją ir gyvenimą, jos daug įtaigiau pasakoja ir šalies istoriją.

⁶⁴ Viktoras Katilius, *Vinco Pietario akiračiai*, Kaunas, 1982, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 6, 7, 8.

⁶⁵ Viktoras Katilius, *Strazdelis literatūrinėse ir socialpolitinėse laiko bei erdvės koordinatėse*, Kaunas, 1986, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 9, 10.

⁶⁶ Viktoro Katiliaus laiškas Jonei Žebrytei, Kaunas, 1979-02-10, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 23, l. 1.

⁶⁷ Viktoras Katilius, *Autobiografija*, l. 4.

⁶⁸ Viktoras Katilius, *Istorinė vardodara ir istorija. Lietuvos senoviniai sudurtiniai asmenvardžiai*, Kaunas, 1985, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 21; Viktoras Katilius, *Istorinė vardodara ir istorija. Sėla vandenvardžių šviesoje*, Kaunas, 1985, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 22.

⁶⁹ Viktoro Katiliaus laiškas Jonei Žebrytei, Kaunas, 1986-04-21, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 23, l. 4.

⁷⁰ Viktoro Katiliaus laiškas Jonei Žebrytei, Kaunas, 1979-02-10, in: LNMMB RKRS, f. 87, b. 23, l. 1.